

Zatyko István

Az idő keresztezései;

avagy:

Lilatalpú utakon*

Kellermann Márton ortopédsebésznek, családjának

O. hagyományaiból.

(egy független mitfárer úti jegyzetei, vállalt tévedésekkel)

*„... kikerülésre való szerencsétlenségnek nevezem azt.” – mi ez?
(Egy mondat Jókay Móricz Szegény gazdagok-jában)*

*És az mi?
„... valami hálózatos terv bogait szedegeti...”
(Jókai. U. o.)*

Számolna is valamit?, az, hogy Hídvár vagy nem Hídvár! Legalábbban is erre mentek volna s Pestről menve, rajta is keresztül – Satrakovics Gerzson-úr birtokán, majd kastélyos Kengyelesyék pusztáján (uradalmán?) átal, ugye? azután: Kengyelesy (volt, az-éjszakai kártyán veszett) impériumán által teljes napig mentek még – mentek teljes napig: az eszmelankasztó síkon végig.

S Hídvárig! – – ahová ez-út harmadnap-éjszakáján (?) értek.

Azok a hegyek, azok az erdők – azok felejtetik a gondot, de ez a végzetlen róna, melynek nézésébe a lélek hamar belefárad. Hinton! (ugyan?). S kifogásolatlan lovakkal.

És a felhők jöttek (estefele) – s azok rossz szokása, hogy hozzák a zivatart, a róna utasának óhajtatlan utitársát. (Már elején eltérünk kicsit szövegkínálástól; vegyük olybá, mintha késő-másnapán lennénk: különben ellentmondásba kerülünk visszajövet-útban, amiben Hídvárt egyannyi-messzin vettük O.-tól, s O.-tól meg kétannyira számolnánk Pestet. ((Pesttől Hídvárig is háromharmad ez út-egész – napokra harmadoltan. S nyilvánvalóan ennyi maradna mind ez: vissza is... De csattanónkat nem szívesen füstölnénk el -))

O. város tornya még a messze láthatáron, rendszeren is sötéten érkeztek volna, s amire navigálták volna magukat (át se jutottak városunkon): a koszlott borbélytányér-hold megcsorbult, s világnak már ott kacsázott a dörgő fergeteg, mely messziről fúta rájuk otrombaságát, hajtva porfelleget, ami

* A szerkesztőség tiszteletben tartja a szerzői munkát, s a prózaszöveget változatlan formában teszi közzé: ahogy Zatykó Istvántól kaptuk.

aztán bömbölést fiadzik, ha nem is orgonaszerre komponált rettenet-szimfóniát.

Össze is kever bennünket Jókai ezzel a jégesős jégviharral. De ő is csak eltévedt? hiszen még Sekszpír is eltévedt; meg még a görögök is eltévedtek – s magokban is; saját utaikon. A tengeriek, s keletiek is eltévedtek. Itt említve lenne ez, s amott feledve dolgok. Meg hasonlók. Más kor eszközeivel kalimpáltak-komplikáltak.

Ilyenek kivédésére pl. valami széleset?-mélyet? mondani; de ez se alkalmazható. Persze, J. M. fölemlíti, hogy Hátszegi-báró birtokai egészen Pesttől húzódnak, végesen; végig, le, Erdélyig.

Nem kell semmitől tartani. S vigasztalna Jókai. (S egyelőre marad is az irány!) Hátszegi Lénárd ügyes kocsis: megtalálja az utat ott, amerre ugyan semmi út sincs.

Pestről tart tehát – hídvári várkastélyába – friss feleséggel; tizenéves-aligi kis báróasszonykával.

Negyedórányi távolban? látszik valami kútgém, azon túl fehérlik egy kicsi, hosszúkás tanya; oda kell menekülni a viheder útjából. Mi lehet ott? Pusztai csárda netán?, vagy laktalan szállás, tán szegénylegények tanyája.

Épp csak akkorra érnek udvarra, midőnre első jégmogyorók koppannak már hintók ablakain.

Kocsidőreje előjön konyhai házimenyecske; feje piros kendővel kötve, de-rekán pálmavirágos kötény; nem fiatal már, de piros, egészséges, villámszerű teremtés: gyors szava és gyors tevés-vevése.

Jusson is eszékbe: (olajmécsi-gyertyai vagy legalább fáklyavilágot dehogyis kérünk számon, csak kötekedésbe mennénk ewel!), de jusson eszékbe!, hogy itt fordulna majd a regény; legalábbis abból a szemszögből, hogy (majd-majd-majd, és már *Pest felé* menet): hogy a kis báróasszony leszedi álarcát Fatia Negrának!

De előbb még ígért Hídvárra kell jutni.

Vajon merre lehetünk most épp! Járt-e itten Jókai! Nem feltétlen járt ő erre.

Meg az akkori uti-viszonyok: vasútból mennyi lenne? s kor-akkor; utakból se nagyon (vásárikat levéve). Pusztánál is pusztább e vidék, de még nedves is. Nedvesnél is mocsikabb, sásasabb-nádasabb, hínárosabb, békanyálasabb; zombos, madaras, vadas-halás, virágos puruttyi brekegő.

Vajha mennyi tudta százötven vagy kétszáz évvel korábban: hogy hol is lenne ez az O.! És ki tudja most: hogy hol lehet az. (S legfeljebb mint támaszhely?, mint regénybeni Arad.)

Valamit csak el kell boccsantania, hogy segítsen olvasón!, valamiként vizsztatéve „való”-t; amivel mindjárt majdnem minden: minden netán-képzelt is: az lehet, ami. Hasonlatos *avval*. Mivel? Olybá tűnhetőn; mintha.

Tudatja velünk J. M., hogy e csárda, de meg ez O.-vidék is (nem így, néven nem ám!): e pusztaság is mind a báró-úr. S hogy arra igen mérsékelt haszonbért fizetnek, s hogy ő nem is haszonért tartja azt. Hanem tartva: pompás

nádas-buzogányos tavak okán; mely *pompásakban* minden évben nagyszerű vadászatokat visznek vízimadarakra, vidrákra, farkasokra, s hogy ezentúl már egészen hazáig – ami „haza” pedig kétnapi járásba menne még (igazilag hiszen csak egyre lenne!, lásd eleji napmagyarázatunkat): itt, mindenütt, ahol délidőtt vagy estére ő be-fog-hatna szállani, azok mind: jószágain levő házak, vendégfogadók.

A nagyságos úr olyképp utazhat végig országon, hogy mindenben-mindégen otthon lenne, hiszen ő csak egyik házából – másikába lépne.

Lassan azután végére értek a megyeri rónának; s mind közelebb kerültek nekik Erdély havasai: s harmadnapán alig pitymallék, mikor át is léptek határon. (Vagyis egy kétnapi járás, meg harmadnap. Pihenő? Helybenjárát? S hín-tóval. Ámbátor ez se lehetetlen. Kora-szóhasználatú járásban. És nekünk újfent próbára kell tennünk sajátidős utazásunkat! Legalább Hídvárig döcögve Jókai terében.)

De a regénynek nem is fő-dolga az, hogy kérdezősködnék (s épphogy író-*fikciós* utazónál hajlongva, nemde bohócín: bohócínál?, (olvasónál?): hogy emberfia holmi skrupulusokkal bajlódtnék általa. A képzelet szenvedélye inkább? – pl. költő-vágyban. S hogy élveztessen utat, utazást! S komponáljon hozzá az; nemde!, ha képes ilyesmire. Nem nagy dolog. (Noha az, ebben nem is úgy lenne, mint költészetben: amiben – szövegnel, ugye? – irányítóbbak lennének: szavak.)

Henriette (Anriet) minden mérföldnél jobban érzi, hogy mennyire egyedül lenne ebben az idegen világban. Melynek hegyei még a kilátást is rejtik-rontják szemeknek, szemei elől: táj és kilátás – melyeken jött; hogy vissza ne találjon.

Hídvár nem volt messze már; s amint egy szűk völgykatlannál a táj kétfelé nyílt, a bükkerdei két sötét hegyhát közt egyszerre – árnyas keretbe foglalt kép: előtűnt a hídvári kastély.

Ezt az utat – e napokig tartó utat – Pest s Hídvár köztit: visszafelé is lejátszta nekünk Jókai. Később. S gyorsított játékban adva azt.

Szinte szomszédságokra. Akár napi gyalogjárásnyiba téve messzi-részeit; s épp attól a csárdától? – visszafele, melybe (Pestről indulva s Hídvárnak tartva): zivatar elől bújtak zsenge házasok...

Nem számít, hogy hány hónap, hány félév telik már ettől.

Mentől haladóbb történetével J. M. – s hozza azt egybe: s hozzánk-közelebb: pl. báró-Hátszeghivel és Satrakovics Gerzsonnal; márminthogy Pestet hozó-vivő útra-egybe (ehhez aradi kaszinóban futnak előbb-majd össze lóversenyes-passziózó ezek!): annál jobban szorítana elbeszélő-tér (s mintegy egybe is botlanának birtokok). Hátszegi hídvári kastélya-vára (?) főhadiszállása – – – hogy s hogy nem: hirtelen A.-n horgonyoz; bár ha nem is vesszük annyira szigorúan e bukfcencet. De – akkori útviszonyokat tekintve – nem is annyira nagy az eltérés: kocsin tett s szaporagyalogos út között; mondjuk.

Nem durván tűnik fel olvasónak, s nem is panaszol az. Annak azért feltűnhetne: annak, aki némelyest ismerő e vég-vidéken. S J.-tól kaphatott adatokra

– mert pl. kíváncsi lenne, hogy miként festett ez annak idején?, mennyire volt kiépült-beépített, s haszonba-vett?, s miként éltek abban-rajta, vele, ésatöbbi. Keres-tájékozódna; de nem azért, hogy tesztelje Jókai tájékozottságát, módszerének módját: még tévedését se keresve, s ellenőrizve: J. M. rövid vagy hosszabb „emlékezetét” firtatva. Minek is tenné? S az is úgy legyen, hogy Jókai (visszakullogván majd Satrakovics Gerzson-úrnak Aradra): csak „szállását” sejdíti báró-Hátszeginek. Tessék!

S hogy pesti út előtt meg épp így tart szónoklást Henriette-ről?, hogy: szegény gyermek-nő: naphosszan elmászkálna kastélynak szobáin? (Nem egészben ekként, de Szépirodalmi 1978-as kiadásának 202. oldalán) –

Hanem amig azután hazáig ért – – – (Lénárd-úr; 208. oldal); mert vendég volt Kengyelesy-grófnénál (mármint alkalmi-Aradon lakva): ahonnan egyetlenegy nap, s Hídváron is lehetne levélnek lenni Kengyelesynétől. (Persze eredeti s H.-tól kicsalt váltóval. S bárónécske kezeinél. Márminthogy „másnap kellett is azt kapnia Henriette-nek.” – Ily fürge volt-volna kori posta?! Csak bízhatlan...)

Aztán harmadnap Hátszeghynek nyakába is repül gyerek-feleség – H. nyakába, s abban a szállásban. (S a nagyságos báróúr szerette is volna széttépni mindkettőt: mindkét asszonyt. Azt, mely bolondul járatta-volt, s azt: aki meg semmiért hálálkodik...)

A posta már akkor is nagyjából ilyen. Állam-szolgálat.

H. ál-indítványára – hogy ti. asszonyka mért nem postán intézi ez ügyesbajt: Jókai ironizál, csipkelődik, stb. S milyen main!

Vajon fordult-e meg gentleman eszén olyforma gondolat, hogy arra adott leveleknek: beléjük rekesztett váltóval: könnyűszer nem találni rendeltetésük helyére. (209. oldal.)

H. Lénártnak eszébe se jut ilyesmi. S kérdi is (úttal kapcsolatban, Gerzson-urat): ugyan hogy az tényleg kísérné-e bárónak nőjét?, Pestre.

Legnagyobb örömmel. – Jól van. Akkor hát legalább gondoskodom elébb úti készülletekről, hogy idején bevergődhessetek valami állomásra (*lovasra* – kiemelés tőlünk). Merre szeretsz inkább járni? Csongrádnak vagy Szegednek? Csongrádnak. Arra rövidebb.

Hajnalban cihelődtek – háromtájt: nemde-hát Pestnek.

Dombegyházon keresztül (amerre különösen „jól feldúlni való utak vannak”): azon keresztül – s nem Szegednek, de Csongrád-városnak tartva: s így aztán föl; hogy a kis báróné szólhasson Sipos ügyész-ügyvéd úrral: bajba-keverült testvér-Kálmánka sora felől.

És lovaik mind ki is esnek alóluk. Délidőtt jutnak *akkorra* – és merre-hova jutva ugyan?!

Erdélyország *felől* utazunk – tartunk P.-nek; mely előbb még ötvenezres, majd magán-négyzseri bárha századközepi s póri gazdaházudvar: illő portánya.

Már tucati kávézók nyílnak; újságokból-lapokból annyi-de-amennyi. Csodaszám lenne, de lapozzák is azokat mind.

Párbaj... egy s még egy teátrum, házi kultúrmocorgás, volt angyalbandis szellős gatyá-vidék. S hogy Monte Krisztó-i, Dümá-i romantika-mese?; németre víve (többségin, és a héber is még jön magyar előtt: s így olvasván. És

kontra-nacioni janko-Kúpernek meg mohikán-könyve! Na, jó, s magyarin már; 1846-tól.

Az ipar némelyes ocsúdón, s feldúlt-lármás külhonin; s kivált belpiacai; vásárai.

Mondjuk talán, hogy nagyobbban is lenne O.-nál. Noha szinte kevesse mint Kolozsvár.

Semmire-város még Pest azért: se hivatalai-intézményei, s puritáni-lankadt kulturi-művészeti mozdulatokról igen óvatosan is szólhatva: s nagy vegyes, vastag-lomha nyáj -

S hogy nem is en-rokoni Hrúzová-adta Petrovicsek jöttek még zömén (vagy – éppenség – „valami ópatina-Bersenin” jöttek): mégis csak felbukkanó feudál-búvárgyerekei e pincelakó kultúrának; mivelhogy azért Bordának, Irinyik, Emődik, Kszantik.

Mennyi fényesség!

Mennek, mennek. Rázódnak-döcögnek, kocognak-mendegélnek: rettentő órákat rázódva; s akkor már mintegy nyolc-kilenc órákon átal rázódva. Kilenc órákat mende-poroszka!

Túrhető-tempós biciklimenet. Kilenc óra alatt ilynagy úton. Merészek lennénk, ha saccolnánk ebben 100 vagy még több ló-kilométereket? (P.-ig még hátralenne dupla-ennyi.)

Már látszott is viszont: ha aligan is alig: fölsejdiült O.-nak tornya.

Minő üde-tiszta – levegőég!

Csakhogy mind a négy ló lenyisszent – (miként készséges boca Gerzson-úr); mind sánta volt már mind a négy. A patkoló kovács megnyilatla azokat; sántít a rudas, a nyerges, a gyeplős, az ostorhegyes.

S erre Jókai?: hogy O.-ra – szárnyuktört lovakkal: legfeljebb éjszakára vergődhetnének utasok. (Három szárazföldi mérföldről? Cca. hat kilométer... s déltájából vergődve oda?) Háromra se teszi az előttüki utat: s megettükre J. M. negyedfelet mondat Gerzson-úrral. (Ez már *közelítésbe* menne? – egészen nézvést?) Eszükbe se jut – harmadszorra: hogy ebédségre állna; eszükbe se férne: hogy mintegy ennyi-kilométer gyalogutat is bőven megtehetni nagy-annyi kínok nélkül...

Jókai: még egyszer láttatni óhajtottá volna velünk azt a pusztacsárdát!

Ugyan miért akarta volna ezt tenni velünk?

Kis báróné a csárdát javasolja – ahová mennének (az ő *viaszvirága okán* fogant nála ez idea?).

Ebben meg így mennének részletek: akkor-ott (dülőország-porúton): Gerzson úr átad kocsinak tíz fityisz-Forintot, hogy derék ember-az ballagna O.-ba (hoppá!; menne O.-ra): hogy szerezzen előfogatot. (Bizony, Csongrád népesebb-nagyobb lett volna O.-nál. S Cs.-n lovakat *vehettek* is volna!). És még hogy az-éjt (?) e kocsis siessen is avval a fogattal, csárdához! Hogy másnap dél-előtt tovamehessenek. (Kicsit zavaró, némileg-ha indokolt.) G.-úr maga pedig – kis bárónéval – kocsmatanyának fordult: tanya-csárdának, mely ép lovakkal

legfeljebb egy órai útba telne (?!), de amire ló-sántákkal csak estére érkeznének (?). (Hihető mozzanat – mondja is: látva, hogy miként jönnek sorok: vállam felől szól egy szigorkás engedő tündérke-hang.)

Még ha pusztán is volt volna (girbe-gémes kútjával, deszka-hossza itatóvályújával) – az az akácok mögött fehérő szállás...

Amit elérni – elvászorogni: egész alkonyatba tellett.

Kardoskút? Leginkább.

(Nem kizárt.) Noha vissza kellett volna lépni – utitervin; s Dombegyháztól délebbre kerülni abban (s minek) akkor: aztán föl, takaros nyugat-déli ív-ülésben: s Mezőhegyesnek, Tótkomlósnak?

S ha mégis Pusztaszőlőn és Pusztavárnak földein akadva fenn?, hát, akkor?: *hová* tartva: *abba* a csárdába!?

Hallhattuk volna csaplárné pusztulását benni O.-n is: egy másik-bentebbi fogadóban?, kívüliktől-idegenektől. Szegénylegények asztal-kompániájától hallva róla. Vagy országúti pihenőben: eperfának lombja alatt üldögélve-hallgatva: arra járó paraszttól véve az, rác kupectól-asszonytól hallva erre, vagy vándor-komédiásoktól kapva ebben valamit. (Ládd: utánai fejezetet).

Hallva: cigányoktól, vándormuzsikásoktól, szerb disznóhajcsároktól; mes-terembertől...

S hogy mint eshetett *halása* csárdásnének?: (Jókai ezt is Ripa-vele beszélte. S mintha ott-hagyná nekünk: hogy talán az nem is maga veszejtette magát, hanem „feketepofa” művelte volna vele azt.)

Sok vizet ivott. – Mondja a vén pusztai. – Hol? (kérdé Gerzson-úr). – A csordakútban. – Miért...? – Mert nem érte lába a kút fenekét. – Beleugrott? – Bizony aligha bele nem ugrott. – Miért tette azt? – Sokat búsult szeretője miatt. – Tán elhagyta az? – El ám!, elvette a köteles lányát. (Érté alatta, hogy felakasztották a szeretőt.)

Ilyen kutakat nem keresnek szomjas emberek, hanem azokat a kutakat jobbra betemetik. – Mint tudatja is Ripa. – Kardosné csárdásné meg – hüssösön: „őrzi a vakondkokokat” –

Ezért az asszonyért hozta vissza-ide J. M. az olvasót?

S milyen sürgetőn érkezett csárdába!, hogy tudassa – *helyszínin*: hogy mi lett következése idejövet-szóbakerített betyárakasztásnak?! Csárdásné szerető-Mártonja akasztásának! (Merthogy ez a Csendes Marci – két társa helyett (!) mint családalan: magára vette bűnökét.)

Hogy e népi-táleri muzsikust, énekest – búcsúztassa?, ha már nem is (mint sokkal-előbben tehetve): s bárói H. Lénárd jelenlétébe téve...? S egyáltalán nem is izé-mizén, magát báró-möszjőt muzsikáltatva: nem annak Straduario-ján szólongatva zenei nép-émlékezetet: nem marokentok-búvó pompás jószággon szólo(n)gatva az.

A háttér is póriasult; de mutatja Jókai, hogy a nagy rozmaringbokor földe egészen kiszáradt. Vagyis? Sejtetné?, hogy itt lennénk.

Visszafogott-emelkedett, erényt álcázó bűnök?,... a képmutatás ugyan hajlonghat erény előtt, de az erény sohase-semmiképpen a bűn előtt, hiszen akkor ő már nem ő-maga. (De nyilván hogy más egy esztétikai-logikai lerohanás és más az amit az engedőbb-súlyozó élet „produkál” velünk. Az, amit – bátran – annak titulálunk.) Hogy az: egy búcsúzás; temetés vagy esketés? S szavakban is mint lenne ez!: „megvert a két szemé”. (Marci híres dalos volt; úgy szállt szájáról a nóta!, s nem lehetett azt elképzelni, hogy merre veszi azokat.) Tíz esztendeje a „szemmel vert”-nek mondhatta: „Mikor ez a rozmaringszál kivirít,... akkor leszek kedves rózsám a tiéd!” S Marci adott is neki – sajátmaga-kalapról: egy rozmaringszálat.

Amit aztán csárdásné elültetett: cserépbe tett, gondozta-ápolta-nevelte azt, s mint kisgyereket... (Ismerte a szót – *hogya az milyen*. Azért ment mégis-feleségnek; valamikor: néhány éve: Kardoshoz. Tudva, hogy milyen csalafinta virítású a rozmaring.)

Szép kis cafat! – Mert lehet hogy valaki ezt mondja.

Meg még ezért is lehetett e kitérő?: hisz báróasszonyka okán. Aki bár ugyan még nem is látta – (ámbar hogy így esett lovakkal?! Hogy ez a szolganő, akinek gyermekteg öröme annyin számított – s nagyon talán? számítva: megölte magát...

Ezen méházott ő, így, csaplárnéi szobán; kitekintve egy kisdud ablakon.

Mindenesetre ha nem is O.-n, de e tájban látta Henriette, hogy ki is az a Fatia Negra. (Követte kocsijukat, rajtuk-ütött az. Ki más! Hát, Hárszegi.) Ezt, itt, Jókai előlegzi Henriette-*neki*, s egyben – ezzel – ha olvasóját is még kétségekben tartva: vele sejteti, hogy ezen a vidéken fordulat foghat be-állni.

Ismerve agyafúrtságát H. L.-nek..., ne túl sokan vegyék-vigyék ezt annyiba: hogy ha Jókai nem akarja (ha Hárszegi nem adhatja) – hogy J. M. ellenében ki is derülhetne, hogy báró-H. – végül is kicsoda-miféle még!, hogy kinek ilyen-olyan „fia-borja”.

Helyette egyik szolgája is kivehetné – asszonykai vállpánti micsoda-lemez-képből (bár érdekes lenne az!); kisdudhetné azt a váltót *valamelyik*; abból. De Jókai úgy dönt, hogy Fatia Negra álljon kis feleség elé: ott állva, és akkor és úgy állva elébe.

Nem számít, hogy Hídvár-indultukban Hárszegi becsapja Satrakovics Gerzson-urat azzal a kulacsi jó hegyaljaival. S hogy ahhoz álomport adhatott.

Ennek így kellett kiömlöni, kijönni. S ki is jött az. El is aludt fegyveres-örökdő Gerzson-úr. S báró-H. L. be is tört; emberei bezúdultak tanyaházi kocsmaszobába.

És itt hirtelen véget is ér utazásunk. Dehogya megünk Pestre! Híres hely ez az O. enélkül is.

És O.-környéke: híres vidék!

Dehogya neheztelünk Jókaira, amikor összegezöfélébe fogunk. Mit számítana erre holmi patriótagóg! Inkább ezt kérdezzük: – Merre járnánk, Móricz-apó! Különbem meg: mindegy is.

Ha én azt tudnám, édes öcsém-barátom! – fordul felénk másféli gondolatokból (tájfilológiai friss tanulmányokból? a mester).

De azért nagyon jón szórakodtunk – mondjuk elég kudarcos-zavartan. Éspedig komolyan, és nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy beismerjük szellemi hiányosságainkat.

(Akkor se méltatlankodunk, ha ilyen alapon már O.-n is megszállhattak volna utazók; s egy múltó neveléssel most többje lehetne Legnagyobb Puszta-telepnek.)

Jokai mosolyog. Igaza van.

Se író nem fontos, se szereplők nem fontosak; és még szegény (gazdag?) olvasó se érdekes.

Mindent a repülésért! Mely nem engedi, hogy megtörjék. S mindent is a felhőkért; melyek – előbb vagy utóbb: mégis csak elnehezítik a kapaszkodó szárnyakat.

HIMNUSZ